

RELAȚIILE INTERNAȚIONALE EUROPENE ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-LEA

CAMIL MUREȘAN

Din punctul de vedere al relațiilor internaționale, prima jumătate a secolului al XVII-lea se încadrează într-o perioadă mai largă, denumită „epoca preponderenței spaniole”. Ea începe cu pacea de la Cateau-Cambrésis, încheiată între Franța și Spania în 1559 și sfârșește cu pacea de la Piriinei, survenită între aceleași țări în 1659.

Preponderența internațională a puterii spaniole în perioada menționată este însă destul de relativă. Pacea de la Cateau-Cambrésis e considerată, pe de altă parte, — pe bună dreptate — și ca un „triumf al principiului echilibrului european”¹, întrucât ea a marcat nu numai renunțarea Franței la tentativele de dominație asupra Italiei, dar și destrămarea veleităților Casei de Habsburg de a consolida, sub egida sa, o monarhie universală. Întreaga dezvoltare a vieții politice europene se opunea acestei ultime tendințe, îndreptându-se către statornicirea unei pluralități de centre politice și religioase².

Preponderența Spaniei se înscrie prin urmare în cadrul unui echilibru politic între principalele puteri. Ea are mai degrabă semnificația unui primat între egali, decât a unei supremații categorice.

Chiar cu semnificația ei mai modestă, hegemonia spaniolă n-a fost efectivă decât scurt timp. Mișcarea de eliberare a Țărilor de Jos, izbucnită în 1566 și pe care Spania nu va reuși s-o înfrângă, poate fi considerată o primă dovadă. Dezastrul „Invincibilei Armada” în 1588 — una și mai eclatantă. Din momentul reușitei monarhiei franceze, sub Henric al IV-lea, de a pune capăt războaielor civile care o subminaseră vreme de trei decenii, preponderența spaniolă, pe plan european, întâmpină împotrivirea eficientă a Franței.

În ianuarie 1595, drept urmare a repetatului amestec al Spaniei în tulburările interne din Franța, între cele două țări a izbucnit un nou război. În anul următor, Franța a încheiat un tratat de alianță cu Anglia, creîndu-și o situație avantajoasă, care i-a permis să încheie cu Spania — la

¹) Andrei Oțetca, *Renașterea*, București, 1964, pp. 234—236.

²) *Propyläen Weltgeschichte*, vol. VII, Berlin-Frankfurt-Wien, [1964], p. 93.

2 mai 1598 — pacea de la Vervins, socotită de unii istorici francezi „aproape o revanșă pentru Cateau-Cambresis”³. În același an, promulgarea edictului de la Nantes atenuază disensiunile dintre catolicii și hughenotii francezi, asigură pacea internă și întărește autoritatea monarhică a regelui Henric al IV-lea. Iar dincolo de Pirinei, moartea lui Filip al II-lea înlătură un suveran care, în pofida numeroaselor insuccese și erori, simbolizase totuși, pînă în ultima clipă, grandoarea puterii mondiale a Spaniei.

Am putea admite, cu doza de convenționalism inerentă unor atari opțiuni cronologice, că anul 1598 a reprezentat momentul stagnării definitive a forței politice spaniole și a începutului ascensiunii puterii Franței în vestul Europei. Data de mai sus introduce așadar, cu o importanță trăsătură distinctivă, dezvoltarea relațiilor internaționale în prima jumătate a secolului al XVII-lea.

În afara acestei trăsături, relațiile internaționale în secolul al XVII-lea se mai caracterizează prin progresul în continuare a principiului echilibrului european, prin ponderea tot mai mare a intereselor de stat în luarea deciziilor, prin preocuparea și chiar influența crescîndă a opiniei publice pentru și asupra politicii externe a statului⁴. Rămîne mai departe pe primul plan problema rivalității continentale franco-habsburgice în funcție de care — mai ales — se tinde spre aplicarea principiului echilibrului european. Tot în seria caracterelor specifice ale relațiilor internaționale în secolul al XVII-lea s-ar putea înscrie complexitatea crescîndă a motivelor de conflict și decizie izvorîte din interese comerciale și coloniale ale unor puteri ca Spania, Franța, Anglia, Olanda; în legătură cu aceasta, Anglia și Olanda se degajează de relațiile amicale determinate de lupta comună împotriva Spaniei. Un fenomen notabil este transformarea Mării Baltice într-unul din obiectivele importante ale politicii internaționale. În fine, în secolul al XVII-lea se obțin rezultate remarcabile în analiza și teoretizarea raporturilor dintre state, punîndu-se bazele științei dreptului internațional.

În intervalul dintre încheierea păcii de la Vervins și a tratatelor de pace din Westfalia se conturează două perioade distincte: pînă la 1618 și după această dată. Între 1598—1618 atmosfera politică internațională e mai curînd pacifică: se încheie conflicte anterioare, nu se înregistrează noi războaie, deși apar germeii unor viitoare ciocniri. Între 1618—1648 relațiile internaționale sînt dominate în schimb de marele conflict european numit războiul de treizeci de ani.

După pacea separată de la Vervins, care a stîrnit reproșurile Angliei împotriva recente sale aliate — Franța — s-a ajuns totuși și la aplanarea conflictului anglo-spaniol, în anul 1604. În sud-estul Europei pacea de la cheile rîului Zitva (Zsitvatorok, 11 noiembrie 1606), pune capăt îndelunga-

³) Henri Hauser, *La prépondérance espagnole (1559—1660)*, Paris, 1933, p. 2. În schimb Gaston Zeller, autorul volumului II din *Histoire des relations internationales*, sub red. lui Pierre Renouvin, Paris [1953], consideră pacea de la Vervins o simplă reeditare a celei de la Cateau-Cambresis (*op. cit.*, p. 141).

⁴) *Histoire des relations internationales*, vol. II, p. 202. Ultima caracteristică se concretizează în creșterea sensibilă a numărului de broșuri, pamflete, organe și articole de presă consacrate problemelor politicii internaționale.

tului război între Imperiul Habsburgic și cel Otoman, în cadrul căruia țările române și Mihai Viteazul jucaseră un rol de seamă, între 1594—1601. Tot în 1606 încep la Haga tratativele hispano-olandeze, care duc la încheierea armistițiului pe 12 ani, semnat la 9 aprilie 1609. Era sfârșitul unor ostilități care durau — neoficial — din 1566/67.

Conflicte se înregistrează în răsăritul și nordul Europei. Feudalii poloni încearcă să-și întindă dominația asupra Moscovei (1605—1612), fiind respinși însă de mișcarea de eliberare a poporului rus. Suedia, inaugurând politica sa expansionistă în bazinul Mării Baltice, poartă — fără succes — un război cu Danemarca (1611—1613), dar reușește în schimb să ocupe cea mai mare parte a țărmului de răsărit al Mării Baltice (Pacea de la Stolbovo cu Rusia, 1617).

Focarul principal de încordare internațională devine însă, în aceste două decenii, Imperiul Romano-German. Ofensiva mișcării de contrareformă, servind și interesele politice ale casei de Habsburg, provoacă îngrijorare în rândul principilor germani protestanți, care vedeau în această acțiune o încălcare a păcii interne de la Augsburg (1555), o amenințare la adresa drepturilor lor politice și religioase.

Ciocnirile dintre protestanți și catolici care au frământat timp de doi ani (1606—1608) ținutul și orașul Donauwörth, din sudul Germaniei, au dat prilej unei intervenții armate a ducelui Bavariei, de comun acord cu împăratul Rudolf al II-lea. Spre a se apăra și sprijini reciproc, principii protestanți de confesiune calvină au încheiat în 1608 o alianță, numită „Uniunea evanghelică”, al cărei membru mai proeminent era principele-electoral al Palatinatului. Principii catolici, la inspirația ducelui Bavariei, au replicat, în anul următor, prin constituirea unei „Ligi catolice”. Raporturile între aceste grupări cunosc o tensiune în anii 1609—1614, în legătură cu succesiunea ducatelor de Kleve, Berg și Jülich, din nord-vestul Germaniei. Ducele de Kleve — catolic — moare în 1609; succesorii mai apropiați erau protestanți. Împăratul Rudolf al II-lea a intervenit, declarând sechestrate provizoriu cele trei domenii și pretinzând succesorilor să renunțe la moștenire, pentru a se împiedica astfel trecerea unor teritorii pînă atunci catolice (*cujus regio ejus religio*) în mîna unor protestanți.

Un astfel de amestec direct al împăratului a amenințat cu redeschiderea conflictelor politico-religioase din Germania, între principii catolici și protestanți. El sublinia intenția casei de Habsburg de a-și întări autoritatea asupra principilor, amestecîndu-se în afacerile interne ale statelor lor. Chestiunea n-avea să rămînă fără consecințe pe plan internațional, deoarece o întărire a puterii centrale în Imperiu însemna, implicit, o întărire a Imperiului pe plan extern și, în consecință, o amenințare a echilibrului politic interstatal.

Din acest motiv, Franța urmărește cu atenție evenimentele din Germania, tensiunea declanșată de succesiunea celor trei domenii. Regele Henric al IV-lea se pronunță în favoarea drepturilor protestanților și, la 12 februarie 1610, încheie cu Uniunea evanghelică tratatul de alianță de la Schwäbisch-Hall. El e decis să intervină cu armele, concentrează trupe în răsăritul și sudul țării (contînd pe intervenția Spaniei în ajutorul Imperiului), încheie

o alianță cu Savoia⁵, se gîndește la o și mai vastă coaliție protestantă împotriva Casei de Habsburg. Asasinatul de la 14 mai 1610 a pus însă capăt acestor proiecte ale regelui Franței.

Diplomația lui Henric al IV-lea era impregnată pe de o parte de o tendință realistă, vizînd apărarea principiului echilibrului european și dotarea Franței cu frontiere *naturale*, din punct de vedere lingvistic și geografic. Pe de altă parte, prin așa-numitul „Mare Proiect“ (*Le Grand Dessein*), ea alunecă pîna pe tărîmul utopiei politice. „Marele Proiect“ preconiza alungarea turcilor din Europa și restaurarea Imperiului Bizantin. Pe continent ar fi urmat să se constituie o comunitate de state, formată din 6 monarhii ereditare, 5 monarhii electivă și 5 republici. Aceste state aveau să delege un consiliu general, sub președinția papei, însărcinat să apere pacea, să cerceteze și să aplaneze diferendele dintre state, cît și cele interne, dintre suverani și supuși. Proiectul, al cărui autor de fapt era ducele de Sully, reprezintă o încercare de a instituționaliza principiul echilibrului politic european, într-o formulă și printr-o organizare interstatală convenabilă Franței, întrucît în ipoteza realizării sale puterea habsburgică, atît cea imperială cît și cea spaniolă, s-ar fi văzut redusă⁶.

După moartea lui Henric al IV-lea orientarea politicii franceze s-a modificat, sub influența regentei Maria de Medici și a diplomației papale⁷. Franța caută o apropiere de Spania, apropiere pe care curtea franceză crede a o putea consolida prin alianțe matrimoniale cu casa regală spaniolă. Din partea politicii franceze apropierea de Spania era o orientare nefirească, neconformă cu realitățile momentului istoric. Alianța habsburgilor austrieci și spanioli rămînea o primejdie pentru soarta și rolul Franței în Europa. Contradicțiile franco-habsburgice nu se puteau concilia prin metoda superficială a mariajelor interdinastice.

Tot atît de puțin realistă și întîmpinînd o vie opoziție internă s-a dovedit și încercarea regelui Angliei — Iacob I Stuart — de a se apropia de Spania, după încheierea păcii din 1604.

În secolul al XVII-lea apare tot mai clar și mai definitiv faptul că politica externă a statelor nu se poate conduce pe temeiul unor decizii subiective ale monarhilor, inspirate din interesele dinastice. Ea trebuie să țină seama de „rațiunea de stat“. Neglijarea acesteia nu poate fi viabilă: suveranii care o ignorează sistematic înregistrează grave eșecuri.

În cazul Franței, politica sa externă va reveni în foarte scurt timp pe linia imprimată de Henric al IV-lea. Regalitatea engleză, persistînd în a acumula erori de politică externă și internă, ignorînd interesele de stat exprimate în acea epocă de burghezia și nobilimea de tip nou, va declanșa împotriva-i revoluția de la 1640.

⁵) La Bruzzolo, la 25 aprilie 1610. Savoia constituia pentru Franța un important punct de sprijin împotriva posesiunilor spaniole din nordul Italiei (Milanul), cît și pentru apărarea frontierei Alpiilor.

⁶) Cf. *Istoriia Diplomatiei*, ed. a II-a, vol. I, sub red. lui V. P. Potemkin, ș.a., Moscova, 1959, pp. 269—270.

⁷) Papa Paul V (1605—1621) a fost un papă intransigent în sprijinul contrareformei și, în consecință, era interesat în împăcarea celor două mari puteri catolice, Franța și Spania.

Rațiunea de stat fusese proclamată ca sursă supremă a deciziilor politice încă de Machiavelli. Ea este prezentă, cu aceeași valoare, în operele principalilor teoreticieni politici din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. În comparație cu Machiavelli însă, teoriile politice de după el se distanțează de ideea aplicării acestui principiu în mod absolut, fără restricții și fără scrupule. Complexitatea crescândă a raporturilor internaționale făcea obligații asemenea concluzii moderatoare. Concepția lui Machiavelli ar fi putut duce, pe alte baze și cu altă motivație, la conflicte nesfârșite între state, reeditând la altă scară războaiele endemice dintre feudali. La sfârșitul secolului al XVI-lea și în primele decenii ale secolului al XVII-lea, gânditorii politici pun accentul pe ideea unor norme generale, între limitele și în respectul cărora e admisibilă aplicarea principiului rațiunii de stat. Ele restrâng, astfel, libertatea de decizie a suveranului în materie de politică internațională.

Intemeierea teoretică a acestor norme ale relațiilor dintre state rezidă în progresele concepțiilor filozofice care, în cadrul tendințelor de laicizare a culturii reprezentate de Renaștere și Umanism, pun pe primul plan ordinea imanentă a naturii, negând condiționarea ei transcendentă, divină. Drept consecință, omul e considerat a poseda facultăți inerente esenței sale umane, dimpreună cu dreptul imprescriptibil de a le exercita. Statul — creație umană — a apărut și s-a permanentizat cu funcția de a garanta drepturile naturale ale omului. Reglementările juridice întocmite în acest scop constituie legile naturale — opere ale rațiunii omenești, ratificate în practică de obiceiurile, tradițiile, cutumele națiunilor. Valabilitatea lor universală și inalterabilă se extinde cu necesitate și asupra relațiilor de la națiune la națiune, de la stat la stat. Dacă în politica față de proprii supuși suveranul e limitat în libertatea dispozițiilor sale de obligația respectării drepturilor naturale, în politica externă deciziile sînt, de asemenea, circumscrise de legile naturale. Tratatetele, convențiile de orice fel, sînt unele din formele în care acestea se concretizează⁸. Mai rezultă totodată că actele de politică internațională trebuie să respecte și drepturile naturale ale omului sau colectivităților umane. Războiul, de pildă, poate fi supus anumitor reguli juridice și umanitare, cu referire la viața sau bunurile prizonierilor, populației civile, cetățenilor statelor neutre etc.

Într-o atare formă și cu astfel de motivație teoretică doctrina dreptului internațional s-a cristalizat în celebra lucrare „De jure belli ac pacis” (1625) a olandezului Hugo Grotius⁹.

Pentru intensitatea cu care ideea de drept în relațiile interstatale se impunea în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, e interesant de notat faptul că teoretizarea ei s-a elaborat și pe cu totul alte baze, derivate direct din

⁸) Cf. Paul Hazard, *La crise de la conscience européenne* [Paris], Fayard, [1961], p. 251 și *Histoire du développement culturel et scientifique de l'humanité*, vol. IV, partea I [Paris, 1968], p. 505.

⁹) Care a avut nu puțini predecesori, ca de pildă francezul Jean Bodin, în lucrarea „Six livres de la République” (1576), olandezul Balthazar Ayala și italianul — trecut la protestantism și stabilit în Anglia — Alberigo Gentili; ultimii doi au dezvoltat în lucrările lor, apărute în 1582 și 1585 teoria inviolabilității ambasadurilor

concepția opusă, aceea a legii și a dreptului ca expresie a voinței divine. Dominicanul spaniol Francisco di Vitoria (1492—1549), profesor la universitatea din Salamanca, într-o operă apărută postum, considera că în relațiile dintre state se impune respectarea unor drepturi și obligații care decurg din legea și rațiunea eternă, divină, ele fiind — prin însuși acest fapt — imperativ pentru toate națiunile. Războaiele sînt justificabile numai în caz de legitimă apărare. Celelalte, inclusiv războaiele în scopuri de conversiune religioasă, nu sînt conforme rațiunii eterne și preceptelor sale. De aceea, autorul menționat le dezaprobă, fapt cu totul neașteptat pentru un membru al clerului spaniol.

Această modalitate de teoretizare a dreptului internațional, de filiație medievală-teologică, n-a întîrziat a-și proba inconsistența, căzînd în contradicție cu ea însăși. Iezuiții spanioli Francisco Suarez (1548—1617) și Juan de Mariana (1536—1624) au căutat să justifice în operele lor politica de intervenție a regilor Spaniei în Franța, Anglia și în alte părți, argumentînd că atunci cînd legile divine — baza dreptului — sînt încălcate de șeful altui stat, împotriva acestuia devine legitimă folosirea forței și chiar a asasinatului¹⁰.

Doctrina lui Grotius a rămas la baza științei dreptului internațional. Ea a rezistat încercărilor abuzive de a răstălmăci într-un spirit unilateral, pentru că se întemeia pe corelația organică între dreptul gînșilor și drepturile naturale ale omului. S-a spus că prin dezvoltarea teoriilor de drept din secolele al XVI-lea și al XVII-lea politica s-a eliberat de morală. În fond, ea s-a eliberat de o *anumită* morală, elaborîndu-și una nouă, axată pe valori imanent umane.

Dezvoltarea științei dreptului internațional n-a avut, în secolul al XVII-lea, decît o redusă influență asupra practicii relațiilor dintre state și mai ales asupra tratamentului aplicat cetățenilor unui stat din partea oficialităților, civile sau militare, ale altui stat. Războiul de treizeci de ani, care acoperă o subperioadă distinctă a istoriei relațiilor internaționale în prima jumătate a secolului al XVII-lea, constituie o ilustrare elocventă a acestui fapt. El a fost purtat, de toți participanții, cu o totală lipsă de scrupule și cu ignorarea celor mai elementare norme de respect față de persoane și bunuri materiale. Regiuni întinse din centrul și nordul Europei au fost devastate de furia distrugătoare a armatelor de mercenari. Proporțiile dezastrelor provocate de război au fost atît de mari încît pacea s-a impus, în cele din urmă, și ca o inevitabilă necesitate de ordin economic.

Războiul de treizeci de ani a fost un conflict de mare complexitate sub raportul cauzelor directe, al statelor participante, al intereselor și contradicțiilor declanșate pe parcurs, al teatrelor de luptă — militare ori diplo-

¹⁰⁾ *Histoire du développement culturel et scientifique de l'humanité*, vol. IV, partea I, p. 494. Suarez e considerat „ultimul mare scolastic“ (cf. *op. cit.*, p. 435), iar Mariana a fost istoric. Ne mărginim a mai semnala aci — în altă ordine de idei — importanța pe care a avut-o în dezvoltarea dreptului internațional „pozitiv“ problema regimului de liberă navigație pe mări: „Mare liberum“ a lui Grotius apare în 1609, atrăgîndu-și replica englezului John Selden, cu luorarea „Mare clausum, vel de dominio maris“ (Marea închisă, sau despre stăpînirea mării), scrisă în 1619, dar publicată numai în 1636.

de fapt, „procesul de descompunere a Imperiului“, în plină desfășurare, începînd cu pacea de la Vervins, pînă la pacea din Westfalia¹⁴.

Cauza imediată a izbucnirii conflictului a fost revolta stărilor din Cehia împotriva intențiilor Casei de Habsburg de a le restrînge libertățile, confirmate cu puțin timp înainte (în 1609) de împăratul Rudolf al II-lea. Ele s-au opus cu vehemență succesiunii la tronul Cehiei (în 1617) a arhiducelui Ferdinand de Stiria, un aderent încarnat al contrareforme și iezuiților. În 1618, în Cehia izbucnește răscoala, iar în anul următor Ferdinand de Stiria, devenit între timp împărat, e detronat și înlocuit cu Friedrich al V-lea, prinț-elector al Palatinatului și șef al Uniunii evanghelice. Cehia obține astfel o independență de scurtă durată, pe care și-o apără cu armele împotriva împăratului, încheind și o alianță cu principele Transilvaniei, Gabriel Bethlen. Cu ajutorul trupelor ligii catolice, împăratul Ferdinand a zdrobit insurecția cehă în lupta de la Muntele Alb (8 noiembrie 1620), după ce în prealabil reușise a determina Uniunea evanghelică, prin tratatul înșelător de la Ulm (3 iulie 1620)¹⁵, să se abțină de a interveni în ajutorul cehilor și al noului lor rege.

Conflictul se amplifică însă, declanșînd o serie de consecințe și reacții din partea statelor europene. Cu ajutorul trupelor spaniole, împăratul Ferdinand al II-lea ocupă Palatinatul, iar în februarie 1623, electorul Friedrich V e declarat decăzut din drepturi, posesiunile sale sînt confiscate și împărțite sub administrația spaniolilor și a ducelui Maximilian de Bavaria, șeful ligii catolice.

Acest act, cît și amestecul și creșterea influenței spaniole în Imperiu, au determinat o regroupare a forțelor principilor protestanți care apelează pentru ajutor la regele Danemarcei, Cristian al IV-lea, și încep un război împotriva împăratului, cu concursul efectiv al danezilor (1625). S-a produs, în același timp, și o apropiere a statelor protestante din nordul Europei. Între Danemarca, Olanda și Anglia s-a încheiat o alianță la Haga, iar Anglia a început un nou război cu Spania, care se va încheia nedecis, în noiembrie 1630.

În timpul ocupării Palatinatului, războiul a devenit o chestiune de interes european. Electorul detronat era ginerele regelui Angliei Iacob I și, chiar dacă acesta n-a întreprins nimic efectiv pentru a-l salva, problemele europene au început a fi urmărite cu multă atenție în cercurile politice engleze, în special cele de opoziție, animate de un sentiment viu de solidaritate protestantă.

În 1621 se reluase războiul hispano-olandez. Spania a început demersuri pentru a-și asigura concursul Imperiului în lupta contra Olandei. În speranța realizării unei strînse alianțe, Spania își oferă concursul în afacerea

¹⁴ H. Hauser, *op. cit.*, p. 255.

¹⁵ Înșelător, fiindcă împăratul promisese Uniunii evanghelice că va respecta, în orice caz, posesiunile și drepturile electorului palatin, Friedrich V. Or, în momentul încheierii tratatului, Ferdinand al II-lea promisese deja Palatinatul spaniolilor, pentru a cîștiga alianța acestora.

Palatinatului și ocupă Valtelina¹⁶ (în 1621), regiune prin care putea stabili o legătură permanentă între forțele sale armate din nordul Italiei și cele din Germania. Ocuparea Palatinatului însemnase, de fapt, pentru Spania cîștigarea controlului asupra drumului de legătură între posesiunile ei din Țările de Jos și cele din nordul Italiei.

Înfrîngerea cehilor și ocuparea Palatinatului de către spanioli și liga catolică, recrudescența unei alianțe mai strînse între Spania și Imperiu au pus în mișcare diplomația franceză, conducă, din 1624, de Richelieu. Considerînd amenințat echilibrul european și, odată cu el, însăși soarta Franței, Richelieu a revenit cu hotărîre la linia imprimată politicii externe franceze de regele Henric al IV-lea, în ultimii ani de domnie.

Toate eforturile Franței și ale lui Richelieu se vor îndrepta către stăvilirea puterii blocului hispano-imperial, sprijinind, prin toate mijloacele, pe toți dușmanii acestuia.

Richelieu încheie la Compiègne (10 iunie 1624) un tratat cu Olanda, promițîndu-i subsidii. În același an, francezii ocupă Valtelina și prin tratatul de la Monçon (martie 1626), vor obliga pe spanioli să respecte neutralitatea și independența regiunii. Diplomația franceză face intrigi în Bavaria, pentru a slăbi bunele raporturi ale acesteia cu Habsburgii. Richelieu își baza această acțiune pe faptul că ducele Bavariei aspirase să i se atribuie Palatinatul în întregime. Amestecul spaniol și hotărîrea împăratului de a-l pune să împartă administrarea Palatinatului cu spaniolii îl indispusese împotriva acestora¹⁷.

Transilvania a mai fost atrasă în lupta împotriva Habsburgilor în 1623—24 și 1626.

La rîndul ei, pentru a contrabalansa bunele relații franco-otomane și a preveni o intervenție a turcilor, diplomația hispano-habsburgică întreține relații cu șahul iranian Abbas cel Mare (1587—1628), care se afla în luptă cu Imperiul otoman.

Succesele Imperialilor și ale Spaniei n-au putut fi deocamdată oprite. Spaniolii obțin victorii împotriva olandezilor,¹⁸ iar Imperialii, cu ajutorul ligii catolice și al remarcabilului general, descoperit în persoana renegatului ceh Wallenstein, scot din luptă Danemarca, impunîndu-i pacea de la Lübeck (mai 1629). În acest moment, Ferdinand al II-lea s-a aflat pe punctul de a realiza transformarea Imperiului Romano-german într-o monarhie centralizată, absolutistă chiar; el pornise deja o acțiune de recatolicizare și de slă-

¹⁶) Valea superioară a râului Adda, care permite trecerea spre Eugadina, Tirol și sudul Germaniei. Ea aparținea cantonului elvețian Graubünden. Era foarte importantă pentru spanioli din punct de vedere strategic, deoarece trecătoarea Brenner era controlată de venețieni — ostili Spaniei. (Cf. *Histoire des relations internationales*, vol. II, p. 230).

¹⁷) Nu numai în Bavaria spaniolii nu erau simpatizați. Chiar Habsburgii austrieci și Ferdinand al II-lea personal aveau unele rezerve față de Spania. Nu se putea uita ușor faptul că în 1617 Spania propusese o reinterpretare a actului de succesiune a lui Canol Quintul, dorind să i se atribuie Ungaria și Boemia. (Dan A. Lăzărescu, *Armand-Jean de Richelieu*, în *Diplomații iluștri*, vol. II, București, 1970, p. 25).

¹⁸) Cucerirea cetății Breda, immortalizată de celebrul tablou al lui Velazquez.

bire a bazei materiale a puterii principilor protestanți (Edictul de restituire, din 6 martie 1629).

Dar aceste succese au alarmat Suedia, atât dintr-un spirit de solidaritate protestantă, cât mai ales din cauza punerii în cumpănă, din partea unui Imperiu centralizat, a politicii suedeze de dominație asupra bazinului Mării Baltice.

Cu sprijinul diplomației franceze, regele Gustav Adolf încheie un armistițiu cu Polonia¹⁹, pentru a se putea consacra problemei create de apariția noului concurent — puterea imperială. Încurajată de Franța și Olanda, Suedia se decide pentru intervenție. La 26 iunie 1630, Gustav Adolf și armata sa debarcă în Pomerania, iar la 13 ianuarie 1631 încheie cu Franța tratatul de la Bärwalde, prin care aceasta îi promitea importante subsidii, pe timp de 5 ani. Regele Suediei se angaja, în schimb, să nu întreprindă acțiuni ostile catolicismului în regiunile care aveau să fie, eventual, ocupate de trupele sale.

Intervenția suedeză în războiul de treizeci de ani a răsturnat raportul de forțe instaurat în Germania de victoriile partidei imperiale. Repunând mai multe victorii în cursul anilor 1631—1632, Gustav Adolf s-a consacrat ca un mare comandant militar, iar armata suedeză va fi considerată, în tot cursul veacului al XVII-lea, drept una din cele mai bune din Europa. Moartea lui Gustav Adolf în bătălia de la Lützen (16 noiembrie 1632) și o înfrângere ulterioară a armatei suedeze au părut că vor restabili situația zdruncinată a Imperialilor. Dar, în aceste momente Richelieu s-a decis să intervină direct. La 28 aprilie 1635, el a încheiat la Compiègne un tratat de alianță cu Suedia, urmat de declarația de război a Franței contra Spaniei (19 mai 1635) și a Imperiului (septembrie 1636).

Deși în primii ani soarta armelor a fost puțin favorabilă francezilor, resursele alianței franco-suedeze și franco-olandeze s-au dovedit treptat mai mari decât ale blocului austro-spaniol. În 1640, Spania e zdruncinată profund de răscoala din Catalonia și de cea din Portugalia. Ultima aduce recâștigarea independenței acestei țări²⁰, cu care Franța se grăbește a încheia, la 1 februarie 1641, un tratat de asistență mutuală. Tot în 1640, dieta autorizează pe noul împărat Ferdinand al III-lea (1637—1657) să înceapă tratative de pace. Întrunindu-se pentru tratative preliminare, delegații Franței, Suediei și ai Imperiului au căzut de acord (la Hamburg, la 25 decembrie 1641) asupra orașelor Münster și Osnabrück din Westfalia, ca loc de desfășurare a tratativelor propriu-zise.

Deși constrânsă la pace apărea în primul rînd partida austro-spaniolă, nu lipseau nici de partea adversă motive de a dori aplanarea îndelungatului conflict. În Olanda pacea era mult așteptată din considerente comerciale. Franța, la rîndul ei, avea motive să se teamă nu numai de o hegemonie continentală habsburgică, dar și de alternativa opusă: a unui uriaș imperiu protestant germano-suedez. Încă din 1631, Richelieu s-a împotrivit planurilor

¹⁹) La Altmark, în 1629; tot cu sprijinul diplomației franceze și olandeze, armistițiul polono-suedez a fost prelungit, în 1635, pe încă 20 de ani.

²⁰) Fusese alipită de Spania la 1580.

lui Gustav Adolf de a-și extinde campania peste Alpi, în Italia, deși regele suedez oferea Franței, în schimbul sprijinirii acestui proiect, malul stîng al Rinului²¹. Iar în 1645, cînd Suedia a învins din nou Danemarca, consacîndu-și supremația pe Marea Baltică (pacea de la Bromsebrö, 13 august 1645), diplomația franceză va răspunde prin încheierea unui tratat cu țara înfrîntă (25 noiembrie 1645), orientîndu-se consecvent după principiul menținerii echilibrului politic, atît general european, cît și în diferite zone ale continentului.

Tratatul de pace din Westfalia trebuiau să înceapă în 1642, dar o serie de chestiuni procedurale au amînat deschiderea lor pînă în decembrie 1644. De fapt, în Westfalia s-a desfășurat primul mare congres internațional de pace, din anele istoriei diplomatice. Niciodată pînă atunci nu se reuniseră delegații atît de numeroase și reprezentînd un atît de mare număr de state. Cu excepția Rusiei, Imperiului Otoman și Angliei (unde izbucnise revoluția burgheză, țara fiind în plin război civil), au luat parte la congres toate țările europene. Numărul total al membrilor delegațiilor a fost de 148, din care 111 din partea statelor germane, iar ceilalți din partea altor state europene. Papalitatea și Republica Venețiană, deși fuseseră oficial neutre, și-au trimis totuși reprezentanți²².

Tratatul s-a desfășurat în timp ce operațiunile militare continuau. Mersul lor în acești ani a grăbit înfrîngerea Imperiului și, ca atare, încheierea păcii. Francezii în sudul Germaniei, suedezii în Saxonia și Boemia, au provocat grele înfrîngeri bavarezilor și trupelor imperiale. Transilvania a încheiat o alianță cu Suedia și Franța, intervenind încă o dată în conflict (în 1644—1645) și asigurîndu-și dreptul de a participa la congresul de pace.

Tratatul de pace, semnat la 24 octombrie 1648, consacra dezmembrarea „de facto” a Imperiului Romano-German, prin garantarea și lărgirea drepturilor de autonomie a principilor. Încercarea Habsburgilor de a realiza centralizarea Imperiului s-a prăbușit definitiv. În viitor, atenția lor se va concentra asupra întăririi și lărgirii posesiunilor ereditare, tendință din care, după victoriile împotriva turcilor de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, va apare „monarhia habsburgică” propriu-zisă, adică Austria mare, înglobînd Ungaria, Transilvania etc.

Pacea a mai consacrat supremația puterii Suediei în nordul Europei și poziția sa de mare putere europeană, pentru următoarele șapte decenii.

Franța a progresat în direcția frontierei sale „naturale” în spre răsărit, obținînd Alsacia, dar fără Strasbourg.

Spania a refuzat să semneze tratatul. Ea a încheiat însă cu Olanda o pace separată la Haga, la 30 ianuarie 1648, recunoscînd pentru întia dată în mod oficial independența acesteia. A continuat în schimb războiul împo-

²¹) Dan A. Lăzărescu, *op. cit.*, pp. 37 și 53. Subliniem în treacăt ca cronată în general menținerea părerii că Richelieu ar fi fost un promotor al dobîndirii frontierei Rinului de către Franța. *Testamentul politic*, în care i se atribuie această idee, e o operă apocrifă. În Testamentul politic autentic al cardinalului nu se menționează o asemenea intenție din partea sa. (*Histoire des relations internationales*, vol. II, p. 242 și nota 1).

²²) *Propyläen Weltgeschichte*, vol. VII, p. 220.

triva Franței, dar în 1659 a trebuit să se resemneze la încheierea păcii de la Pirinei, aproape în aceleași condiții care-i fuseseră oferite în Westfalia. Este ultimul act al prăbușirii hegemoniei politice a Spaniei.

Pacea din Westfalia a fost, în detaliile sale, rezultatul îmbinării unei multitudini de interese dinastice și religioase, economice și politice, unele mărunte, altele de dimensiuni și efecte europene. Ea a confirmat, din nou, valabilitatea practică a principiului echilibrului. A fixat hotarele statelor într-o formă care, deși n-a rămas neschimbată, a constituit totuși sistemul de referință al tuturor tratatelor internaționale, pînă la revoluția franceză. În sine, ar fi dificilă pronunțarea asupra caracterului ei, în sensul dacă a fost o pace justă sau nejustă. Conceptele noastre mai moderne despre semnificația actelor internaționale nu corespund decît parțial realităților veacului al XVII-lea. A fost cel puțin o pace binevenită și necesară, curmînd decenii de crunte suferințe pentru masele populare și îngăduind refacerea treptată a distrugerilor de bunuri materiale. Sentimentul că pacea din Westfalia a avut, din aceste puncte de vedere, un efect pozitiv, a persistat vreme îndelungată în conștiința europeană. În 1798 în prologul la trilogia „Wallenstein“, Friedrich Schiller rememora :

*„...Die alte feste Form, die einst vor hundert
Und fünfzig Jahren ein willkomner Friede
Europens Reichen gab, die teure Frucht
Von dreissig jammervollen Kriegesjahren“²³⁾*

²³⁾ „...Vechea și trainica formă pe care înainte
Cu o sută și cincizeci de ani o binevenită pace
A dăruit-o statelor Europei : rod prețios
A treizeci de jalnici ani de război“